

Jacek Adamek

Finanse muzułmańskie

Zagadnienia wybrane

Recenzent

Prof. ndzw. dr hab. Piotr Masiukiewicz

Wydawca

Magdalena Ścibor

Koordynator produkcji

Mariola Iwona Keppel

Projekt okładki i stron tytułowych

Przemysław Spiechowski

Zdjęcia na okładce

JOAT/Shutterstock

Skład

Poligrafia Komputerowa i Programowanie

Krzysztof Świstak

Copyright © by Jacek Adamek, Warszawa 2016.

ISBN: 978-83-01-18456-8

Wydawnictwo Naukowe PWN SA

tel. 22 69 54 321; faks 22 69 54 288

infolinia 801 33 33 88

e-mail: pwn@pwn.com.pl

www.pwn.pl

Druk i oprawa: OSDW Azymut Sp. z o.o.

Spis treści

Wprowadzenie	9
ROZDZIAŁ I. Europa a finanse muzułmańskie	13
1.1. Gospodarka <i>Halal</i> i jej obraz statystyczny – zarys	14
1.2. Finanse muzułmańskie w Europie – uwarunkowania rozwoju	17
1.2.1. Bankowość muzułmańska	20
1.2.2. Muzułmańskie certyfikaty <i>Sukuk</i>	21
1.2.3. Muzułmańskie fundusze inwestycyjne	22
1.2.4. Muzułmański rynek ubezpieczeń <i>Takaful</i>	22
1.2.5. Pozostałe muzułmańskie instytucje finansowe	23
1.3. Finanse muzułmańskie w wybranych krajach Europy	30
1.3.1. Finanse muzułmańskie w Rosji	31
1.3.2. Finanse muzułmańskie w Niemczech	37
1.3.3. Finanse muzułmańskie w Luksemburgu	44
1.3.4. Finanse muzułmańskie w Wielkiej Brytanii	49
1.4. Finanse muzułmańskie w Europie – wyzwania	58
ROZDZIAŁ II. Zasada podziału zysków i strat i jej odzwierciedlenie w muzułmańskich produktach finansowych – dlaczego praktyka finansów muzułmańskich oddala się od swych korzeni?	61
2.1. Podział zysków i strat, jako cecha finansów muzułmańskich – założenia	62
2.2. Operacyjne zastosowanie zasady podziału zysków i strat – istota kontraktów <i>Muszaraka</i> i <i>Mudaraba</i>	65
2.3. Podział zysków i strat w praktyce funkcjonowania muzułmańskich instytucji finansowych	72
ROZDZIAŁ III. Kard hasan – dobroczynna pożyczka	83
3.1. <i>Kard hasan</i> – charakterystyka	84
3.2. <i>Kard hasan</i> – wymogi operacyjne	86
3.3. <i>Kard hasan</i> – praktyka wykorzystania	93
3.3.1. Produkty depozytowo-kartowe a <i>Kard hasan</i>	93
3.3.2. Produkty pożyczkowe a <i>Kard hasan</i>	95

ROZDZIAŁ IV. Rada ds. Szariatu – spojrzenie na ideę i zasady ładu korporacyjnego w muzułmańskiej instytucji finansowej	101
4.1. Islam a ład korporacyjny	102
4.2. Rada ds. szariatu jako element muzułmańskiego ładu korporacyjnego	114
4.3. Praktyka nadzoru religijnego nad muzułmańskimi instytucjami finansowymi – przegląd formuł i modeli	122
4.3.1. Malezyjski model nadzoru religijnego	126
4.3.2. Nadzór religijny w Wielkiej Brytanii	129
ROZDZIAŁ V. Zakat a muzułmańska koncepcja podatku i opodatkowania.	134
5.1. Państwo w islamie – istota, funkcje	135
5.2. Muzułmańskie spojrzenie na podatki	141
5.3. <i>Zakat</i> – muzułmańska jałmużna	151
5.4. Praktyka i rys statystyczny <i>Zakat</i>	159
ROZDZIAŁ VI. Muzułmański księgowy w świetle teorii odpowiedzialności (accountability theory)	172
6.1. Teoria odpowiedzialności	172
6.2. Rachunkowość muzułmańska a teoria odpowiedzialności	180
6.3. Sylwetka muzułmańskiego księgowego – uwarunkowania i oczekiwania	191
ROZDZIAŁ VII. Polskie związki z ekonomią i finansami <i>Halal</i> w świetle dyskusji nad problemem uboju rytualnego	200
7.1. Koncepcja <i>Halal</i> i jej odniesienie do produktów konsumpcyjnych	201
7.2. Światowy rynek żywności <i>Halal</i> – uwarunkowania i perspektywy rozwoju	204
7.3. Ubój rytualny – wybrane zagadnienia	208
7.4. Polscy producenci na rynku żywności <i>Halal</i> a problematyka uboju rytualnego	213
Wnioski końcowe.	218
Literatura	219
Spis stron internetowych	236
Spis tabel	238
Spis rysunków	240
Spis wykresów i rycin	241

Mojej Żonie i Córcze.

Wprowadzenie

„Finanse muzułmańskie”, „ekonomia islamu” czy „bankowość bezodsetkowa” to pojęcia znajdujące swoją ugruntowaną pozycję w przestrzeni publicznej i naukowej. Fakt ten tłumaczyć można wieloma czynnikami. W ich zbiorze wskazać na pewno należy:

- fenomen wysokiej dynamiki rozwoju segmentu globalnej gospodarki, tworzonego przez tzw. ekonomię *Halal* wraz z jej sektorami, szczególnie sektorem finansowym,
- rosnącą liczbę muzułmanów, stanowiącą obecnie około 1/5 populacji mieszkańców ziemi,
- działania poznawczo-analityczne, skierowane na poszukiwanie i wykorzystanie nisz rozwojowych, lokowanych w gospodarce funkcjonującej w zgodzie z regułami islamu.

Konsekwencją zwiększającego się zainteresowania tematyką gospodarczego oblicza islamu staje się fakt rozszerzenia zbioru osób zainteresowanych jego analizą i oceną o ekonomistów, którzy poprzez swe badania przyczyniają się do poznania i lepszego zrozumienia istoty muzułmańskiej koncepcji gospodarki wraz ze wszystkimi elementami i regułami ją tworzącymi oraz problemami, które jej dotyczą. Jak podkreśla R. Krawczyk (2013, s. 13):

*(...) Islam przestał być wyłącznym polem badania religioznawców i orientalistów
(...) W tym sensie i paradoksalnie – spełniło się marzenie wielu ambitnych przywódców: wyszedł z wielowiekowej izolacji i przekształcił się w problem światowy...*

Książka ta, swą treścią wpisuje się w nurt poznawczo-analitycznych badań nad wybranymi, współczesnymi problemami finansów muzułmańskich. Ich prezentację i autorską ocenę przyjęto za cel główny pracy. Zagadnienia szczegółowe, będące przedmiotem prowadzonych rozważań, określają z kolei cele jednostkowe, przypisane w swej realizacji do poszczególnych części niniejszego opracowania. Ich osiągnięcie, w zamierzeniu autora, będzie możliwe dzięki sformułowaniu odpowiedzi na poniższe pytania badawcze:

1. W jaki sposób muzułmańska formuła prowadzenia działalności finansowej przenika do Europy i wybranych jej krajów, jakie są historyczne i przyszłe uwarunkowania tego procesu?

2. Jakie własności muzułmańskich instrumentów finansowych opartych na zasadzie podziału zysków i strat, wraz z uwarunkowaniami ich wykorzystania, decydują o ograniczonym znaczeniu tych produktów w portfelach muzułmańskich instytucji finansowych?
3. Jakie znaczenie dla muzułmańskiej koncepcji finansów oraz dla samych wyznawców religii islamu ma transakcja *Kard hasan*?
4. Jaką rolę w muzułmańskich instytucjach finansowych i/lub muzułmańskim systemie finansowym odgrywa Rada ds. szariatu?
5. W czym wyraża się specyfika muzułmańskiego podejścia do podatków i opodatkowania oraz w jaki sposób znajduje ona swe odzwierciedlenie w teorii i praktyce *Zakat*?
6. Jak i w jakich obszarach islam kształtuje i wyznacza cechy właściwe dla praktyków rachunkowości muzułmańskiej?
7. Czy i jak kulturowe środowisko prowadzenia aktywności gospodarczej determinuje swobodę podejmowania działań zgodnych z kanonami wyznawanej wiary oraz czy krajowi producenci mięsa pozyskiwanego w drodze uboju naturalnego powinni wykorzystywać szanse, które stawia przed nimi dynamiczny rozwój ekonomii *Halal* z jej sektorem żywnościowym?

Wybór poszczególnych problemów tworzących kanwę prowadzonych w pracy rozważań nie jest przypadkowy:

- po pierwsze, poprzez przyjęcie założenia o szeroko aspektowym podejściu do istoty finansów muzułmańskich podjęto próbę prezentacji pozornie odległych od siebie zagadnień, dla których, w opinii autora, można znaleźć wspólny mianownik, wyznaczany przez to, co nazywamy teorią i praktyką finansów pozostających w zgodzie z regułami islamu,
- po drugie, ujęte w książce kwestie tworzą płaszczyznę rozpoznania nowych, często ukrytych dla czytelnika lub słabo ujawnianych oblicz finansów muzułmańskich, dając przyczynek do procesów poznawczo-porównawczych, skierowanych na powiększenie wiedzy na temat ich specyfiki i uwarunkowań rozwojowych,
- po trzecie, tematyka poszczególnych rozdziałów skupia się na zagadnieniach, które w krajowej literaturze tematu są pomijane, albo (w opinii autora) traktowane, jako poboczne, pozostając poza głównym nurtem rozważań na temat istoty finansów muzułmańskich,
- po czwarte wreszcie, problematyka i treść poszczególnych rozdziałów książki jest swego rodzaju reakcją na pytania i wątpliwości zgłaszane przez studentów i słuchaczy różnego typu studiów, na których jej autor prowadził zajęcia z zakresu zagadnień ekonomii i finansów muzułmańskich, kulturowych uwarunkowań rozwoju rachunkowości czy mikrofinansów.

Odpowiedzi na przedstawione wyżej pytania, a zarazem realizacji celu niniejszego opracowania, podporządkowano zespół wykorzystanych metod i narzędzi badawczych. Szczególnie przydatne w realizacji wyznaczonych zadań okazały się: metoda krytycznej analizy literatury tematu wraz z analizą regulacji prawnych, metoda analizy porównawczej, studia przypadków oraz metody opisu słownego, tabelarycznego i graficznego.

Aktualność danych liczbowych, zawartych w treści opracowania, była funkcją dostępności do opracowań statystycznych, dotyczących przedmiotu prowadzonych badań. Stąd też, w poszczególne rozdziałach znalazły się dane dotyczące roku 2015 jak i lat wcześniejszych.

Układ książki obejmuje: wstęp, siedem rozdziałów koncentrujących swoją treść na wybranych obliczach i zagadnieniach finansów muzułmańskich, wnioski końcowe i wymagane spisy.

Rozdział pierwszy pt. *Europa a finanse muzułmańskie*, poświęcono analizie rozwoju finansów muzułmańskich na terenie Europy. W jego treści odnajdujemy: rozważania dotyczące miejsca Europy na światowej mapie ekspansji muzułmańskiej formuły pośrednictwa finansowego, autorskie charakterystyki stanu, determinant i uwarunkowań rozwojowych finansów muzułmańskich w wybranych krajach Starego kontynentu oraz artykulację wyzwań stawianych przed omawianą formą pośrednictwa finansowego.

W rozdziale drugim pt. *Zasada podziału zysków i strat i jej odzwierciedlenie w muzułmańskich produktach finansowych – czyli dlaczego praktyka finansów muzułmańskich oddala się od swych korzeni?* Przybliżono naturę formuły podziału zysków i strat, jako naczelnej zasady kształtowania stosunków i warunków wymiany, stojącej u podstawy konstrukcji pierwotnych, muzułmańskich instrumentów finansowych oraz dokonano analizy praktycznych uwarunkowań ich wykorzystania. W treści tego rozdziału podjęto także autorską próbę odpowiedzi na pytanie dotyczące przyczyn i konsekwencji ograniczonego wykorzystania tych instrumentów, świadczącego o odchodzeniu muzułmańskich instytucji finansowych od swych założeń koncepcyjnych.

Rozdział trzeci pt. *Kard hasan – Dobroczynna pożyczka*, skupia się na prezentacji specyfiki wybranej transakcji finansowej (właściwej muzułmańskiemu spojrzeniu na religijne zinstytucjonalizowanie transferu pieniądza), którą dzięki swemu umocowaniu w religijnej, społecznej i ekonomicznej przestrzeni islamu, obok sposobu realizacji potrzeb finansowych zgłaszających takie zapotrzebowanie postrzega się także, jako ważne narzędzie wypełniania obowiązków ciążących na wyznawcach tej religii.

Rozdział czwarty pt. *Rada ds. szariaty – Spojrzenie na ideę i zasady ładu korporacyjnego w muzułmańskiej instytucji finansowej* poświęcono przybliżeniu czytelnikowi zagadnienia nadzoru religijnego (*Shariah governance*) nad muzułmańskimi instytucjami finansowymi. Treść tego rozdziału oparto na prezentacji zagadnień

teoretycznych, odnoszonych do problematyki *Shariah governance*, jak i ukazano w niej praktyczne modele organizacji tego nadzoru i działających w jego ramach podmiotów.

Rozdział piąty pt. *Zakat a muzułmańska koncepcja podatku i opodatkowania*, jest miejscem rozważań prowadzonych w trzech obszarach tematycznych, łączonych z zagadnieniem: istoty i funkcji państwa muzułmanów (ze szczególny uwzględnieniem funkcji ekonomicznych przypisanych temu organizmowi), specyfiki muzułmańskiego spojrzenia na instrumenty podatkowe oraz natury religijnej daniny *Zakat*, rozpatrywanej w optyce jej założeń i praktyki.

Kolejny, szósty rozdział pt. *Muzułmański księgowy w świetle teorii odpowiedzialności (accountability theory)*, poświęcony został problematyce rachunkowości muzułmańskiej, postrzeganej przez pryzmat jej praktyków, wykonujących przypisane im zadania w zgodzie z założeniami teorii odpowiedzialności. Zawartość tej części skupia się na artykulacji oraz charakterystyce uwarunkowań i oczekiwań kształtujących obraz muzułmańskiego księgowego, który w swych działaniach zawodowych podporządkowuje się religijnym oraz społeczno-ekonomicznym kanonom islamu.

Ostatni, siódmy rozdział publikacji pt. *Polskie związki z ekonomią i finansami Halal w świetle dyskusji nad problemem uboju rytualnego*, w zamierzeniu jego autora miał być swoistą odpowiedzią na poszukiwanie aktualnych, a zarazem dostrzegalnych przez polskie społeczeństwo związków krajowej gospodarki z tzw. ekonomią i finansami *Halal*. Zawartość tej części pracy skupia się na przybliżeniu i ocenie potencjału rozwojowego światowego rynku żywności *Halal* z perspektywy polskich producentów mięsa, opierających swoją działalność na regulacjach odnoszących się do problematyki uboju rytualnego, zawartych w Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt.

W podsumowaniu, wieńczącym rozważania na temat wybranych zagadnień finansów muzułmańskich, zaprezentowano autorskie wnioski i refleksje łączone z poruszaną w książce problematyką.

Autor wyraża nadzieję, że zawartość niniejszej książki może stać się przyczynkiem do poszerzenia wiedzy jej czytelników na temat gospodarczego oblicza islamu oraz wybranych zagadnień teorii i praktyki finansów muzułmańskich. Ufa również, że treść tej pracy, pomimo odmienności spojrzeń i sposobów interpretowania otaczającej rzeczywistości (właściwych dla przedstawicieli tzw. świata zachodu i islamu), może być traktowana jako instrument poznania i zrozumienia meandrów religijnej i społeczno-ekonomicznej doktryny islamu oraz definiuje pola dyskusji i wymiany poglądów odnoszących się do kwestii omawianych na jej kartach.